

Gyógypedagógia-történeti szemelvények

Bepillantás a csökkentlátású gyermekek oktatásának módszeres munkájába

Írta: KÁRPÁTY OTTÓ

In: Magyar Gyógypedagógia, 1929. évi 1-2. szám. 17-24. p.

A pedagógia története mutatja, hogy minden korban úgy a pedagógusok, mint a laikusok egyaránt éles bírálatot mondtak koruk neveléséről és koruk iskoláiról. Ez az éles bírálat és annak hullámai idézték elő a nevelési reformtörekvéseket.

Egy kornak politikai, társadalmi és gazdasági átalakulása döntő hatással van az illető kornak kultúrájára, így elsősorban iskoláira. A világháború e tekintetben erős változásokat hozott létre az egész művelt világon. A trianoni határok között vergődő Magyarország fokozott mértékben érzi ezt a hatalmas átalakulást. Rettentő sebek sajognak testén. S hogy az átalakulás fájdalmas sebeibe bele ne pusztuljon, a 8 millióra leapadt magyarságnak, minden épkézláb ember munkájára szükség van.

Minden magyar gyermek nagy nemzeti érték. Drágakő a magyar jövőndő talajában.

Van azonban köztük, itt-ott elszórtan, kissé elhalványult drágakő is, akikért eddig nem nyúlt le senki, akiket eddig senki sem próbált kicsiszolni. Ezek a hibásfényű értékeink a gyöngelátású gyermekek.

Ezek a szerencsétlen félvak gyermekek mindezekig a társadalom részére elvesztek. A normális iskolai életnek számukra célszerűtlen volta miatt elmaradtak, lemaradtak. A bennük rejlő munkaerő elkallódott és a nemzet közgazdasági életében, termelő munkáikkal nem szerepelhettek. Rendszerint a közjótékonysági intézmények kegyelemkenyerét ették és nem ritkán a vakság árca alatt meghúzódván, a könyörület szívek odavetett koldusfilléreiből tengették nyomorúságos életüket.

Herodek Károly igazgató volt hazánkban az első, aki a vakok József Nádor Kir. Orsz. Intézetében részükre a folyó tanévben egy külön iskolát nyitott, hogy speciális módszerek segítségével, rendszeres iskolai képzésben részesítve, a társadalom munkás tagjaivá neveltesse őket.

A vakok intézetével kapcsolatosan nyílt meg hazánk első csökkentlátású iskolája és szeptember óta 16 gyöngelátó gyermekkel szorgalmasan folyik a munka.

A csökkentlátású gyermekek iskolája egy közbüleső új iskola a normális elemi népiskola és a vakok intézete között.

Növendékanyaga azok a gyermekek, akik gyöngelátásuk miatt a normális elemi iskolában eredményesen haladni nem tudnak, de viszont a vakok intézetébe sem valók, mert látó és nem vak gyermekek.

A pedagógiai szempontból határozottan sajátlagos célt szolgáló iskola e pedagógiai jellegénél fogva önálló, metodikájánál fogva más iskolatípusba be nem olvasható gyógypedagógiai intézmény. Más szempontból azonban bizonyos átmeneti jellege sem vitatható, mert a szemorvosok által ide utalt betegszemű gyermek, esetleges gyógyulása után visszakerülhet a normális népiskola megfelelő osztályába, de viszont látásának fokozatos hanyatlása, gyengülése következtében a vakok intézetébe is átkerülhet.

Ennek az új típusú iskolának az a legfőbb célja, hogy a gyöngelátású, erősen rövidlátó és betegszemű gyermeket, megmaradt látásának óvatos felhasználása és annak feltétlen kímélése mellett, speciális, gyógypedagógiai eljárások alkalmazásával mind azon ismeretekre megtanítsa, amelyeket a normális népiskola nyújt.

A szem kímélése, a látási élesség fejlesztése és annak nem megerőltető gazdaságos és célszerű felhasználása a legfőbb principium. Ez a vezérlő motívum minden tárgy tanításánál.

A cél ugyanaz, mint a normális elemi népiskolában, csak a módszer, az eljárás az, mely minden más iskolától élesen megkülönbözteti a csökkentlátásúak iskoláját.

Hogy a beteg szemet minden káros megerőltetéstől megkímélhessük, ebben az iskolában az ismeretközlés legnagyobbbrészt a fül útján történik, mely mellé ugyanakkor a tapintás és az izlelés érzékszervét is állítjuk a munka szolgálatába s a szemet csak ott, ahol ez elkerülhetetlen és azt is csak úgy és olyan mértékben, hogy az soha se legyen megerőltető.

Az osztály világítása tökéletes és természetes legyen. Kézen fekvő, hogy különösen a téli hónapok alatt nem kerülhető el a mesterséges világítás sem, mely legyen erős, de nem vakító. Legcélszerűbb a menyezetvilágítás, mivel ez nem ad kellemetlen árnyékolást. A természetes világítás mindig balról jön. Az osztály falai zöldesszürkére legyenek festve s ezt a színtónust viseljék az iskola bútorai is.

Az iskolai tábla minél nagyobb legyen, matt, koromfekete színben.

A normális iskolákban eddig használatos padok nem felelnek meg a gyöngélnátó gyermekek oktatási céljainak.

Legcélszerűbbek a gyöngélnátók bécsi iskolájában használatos padok. Minden gyermeknek külön padja van és azt a világító forrás irányába szerint oda húzza, ahol látásának a legmegfelelőbb világítást nyeri. A pad felső lapja föl és le mozgatható és a gyermek úgy igazíthatja be magának, hogy az olvasnivalót jól lássa.

Felső lapja rajzolás alkalmával átcserélhető egy fekete matt táblával, amelyre tetszés szerint rajzolhat színes krétával.

Nekünk, sajnos, nincsenek ilyen speciális padjaink.

Gyöngelátású növendékeimnek legnagyobb része eddig a vakok intézetébe járt. Ez a körülmény arra mindenesetre jó volt, hogy rendes iskolai képzésben részesültek, csak az a baj, hogy a vakok tipikus módszerével tanították őket. Tapintás útján ismerték meg a világot. A látás tilos volt! Hogy a vakok pontírasos tipikus írását ne szemmel olvassák, be is kötötték azokat. Minden eléjük tett tárgyat nem szemmel, de tapintással tanulták meg ismerni. A látást itt teljesen indexre tették.

Ezek a gyermekek a vakok intézetéből átkerülve a gyöngelátású gyermekek

iskolájába, természetesen egy egészen ismeretlen világba jutottak. Meg kellett őket tanítanom látni.

Hiszen ez célja is a gyöngelátású gyermekek iskolájának. Meg kell tanítani a gyöngelátású gyermeket arra, hogy megmaradt látásának kímélésével és gazdaságos felhasználásával tanulja meg a világot megismerni és abban boldogulni.

Az írás és olvasás megtanítása ennek az iskolának legnehezebb feladata és természetesen itt érvényesülnek a legkülönlegesebb speciális eljárások is.

Hogy gyöngelátású növendékeim szemüket a legcsekélyebb mértékben se erőltethessék meg és hogy megmaradt gyöngelátásukat mégis gazdaságosan felhasználhassák, az év elején kísérleteket folytattam abban az irányban, hogy milyen alapon milyen színű betűt látnak a legélesebben.

Különböző színű alapra, különböző színű betűket festettem és egyszerre három egyforma nagyságú, de különböző színű betűt helyeztem el ferde helyzetben a fekete nagy tábla elé, melyeket a gyermekek 1 percig 5 lépésről szemlélték. Öt szín csoportban szemléltettem a betűket és minden csoportban megjelölte a gyermek, hogy melyik betűt látja a legélesebben a három kिरakott betű közül. Így a kísérlet végén öt betűt jelölt meg, hogy azokat látta a legélesebben. Most az eddig megjelölt öt különböző színű betűt raktam ki eléje, hogy mondja meg: ezek közül is melyiket látja a legélesebben? Így kísérlet útján tudtam meg, hogy milyen alapon, milyen színű betűt lát legélesebben a gyermek, s egész esztendőn át, minden betűismertetésnél olyan színű betűt kapott kezébe minden gyöngelátású növendékem, amilyent a kísérletezésnél a legélesebben látott.

Így egyik növendékem fekete alapon citromsárga; másik fekete alapon narancssárga; harmadik fekete alapon fehér; negyedik fehér alapon kék; ötödik fehér alapon fekete; hatodik kék alapon citromsárga betűt látott a legélesebben. Növendékeimnek legnagyobb része fekete, matt alapon citromsárga és fehér betűket látott a legélesebben.

Ezen kísérlet birtokában, 1 méter hosszú és 72 cm széles fekete, matt rajzpapírokat vásároltam és ráfestettem az összes betűket citromsárga, fehér és narancssárga színben három centiméter nagyságban. Ezek a betűk valóban, a gyöngelátó szem számára már messziről is igen élesen felfoghatók. Ilyen fekete, matt kartonra festetem rá az összes olvasótáblákat, citromsárga és fehér színben.

Ezzel a módszerrel elértem azt, hogy a vakok intézetéből átkerült gyöngelátású gyermekek szemüknek minden megerősítése nélkül tanulták meg az összes betűket. A betűk összekapcsolását is ilyen színes betűkkel végeztettem.

Ezen előgyakorlatok után kezdtük el a rendszeres olvasást a színes, nagy olvasótáblákon. Így tanultak meg a növendékeim olvasni, anélkül, hogy szemüket a legcsekélyebb mértékben is megerősítették volna.

A későbbi fokon 3 cm nagyságú betűkből olvasókönyvet festettem nekik. Ezzel a módszerrel elértem azt, hogy megmentettem őket attól, hogy az iskolába kerülve, az eddig használatos olvasókönyvek 5, 3, sőt 1 1/2 mm-es kicsiny betűit olvasni és ezáltal gyöngelátásukat veszedelemnek kitenni ne legyenek kénytelenek, hiszen ebben a korban és ilyen apró nyomású betűk olvasása fejleszti ki a normális szemű gyermeknél is a közellátást (myopia).

Csak ezen szemkímélő, szemfegyvelmező gyakorlatok után vesszük elő a rendes ABC-s olvasókönyvet és abból csakis a kövérebb nyomású és nagyobb betűket olvassuk.

A gyöngelátású gyermekek céljainak a Franklin-Társulat kiadásában megjelenő nagybetűs, képes ABC-s olvasókönyvek felelnek meg legjobban. Természetesen, ha a gazdasági viszonyok megengednék, a legideálisabb volna, ha a gyöngelátású gyermekek számára külön olvasókönyveket nyomtathatnánk.

A második és harmadik osztályos növendékeink reklámhirdetéseken gyakorolják az olvasást. Beszereztem a Budapesten megjelent és a gyermekek szeme elé való nagy, színes plakátokat és ezeken gyakorolják növendékeim az olvasást. A plakátok modern és néha különleges típusú betűi igen alkalmasak arra, hogy a gyöngelátású gyermekek ezeket is megismerjék és minden nehézség nélkül olvashassák. Ezeknek a plakátoknak színes, tarka rajzai, mókás illusztrációi nagy örömet okoznak nekik és igen szívesen olvassák.

Az írott betűk ismertetésére csak akkor térek át, ha a nyomtatott betűket növendékeim számára már folyékonyan tudják olvasni. Ez az olvasás és írás a szem számára a legmegerőltetőbb. A betűk vékony nyomása a gyöngelátású szem számára a legnehezebb feladat. El is hagynók, ha az életben való boldogulásuk ennek ismeretét meg nem kívánná.

Az írási előgyakorlatokat a Hardtmuth-féle fekete, matt kartonlapokra, fehér krétairónnal írják. Ezzel azt értem el, hogy a füzetek gyenge s gyakran elmosódó vonalozását amúgy sem látván, olyan nagy betűket, vonalakat rajzolnak, amilyen csak jól esik nekik. Fekete alapon a fehér kréta igen jól látható és szemüket sem erőltetik meg vele. Ezen történik a számjegyek írása is.

Mikor szemük már megszokta a rendszeres munkát és kézi kis táblájukon, továbbá a nagy táblán már citromsárga és narancssárga krétával szépen le tudják írni a tanult betűket, akkor kezdem meg a különleges vonalozású füzetekben való írást.

Szép fehér papiroson, vastag nyomású kék vonalakba írnak, melyeknek vonaltávolsága 8 mm. Segédvonal a vörös színű és vonaltávolsága 13 mm.

Kezdetben fekete irónnal írnak, későbbben tompahegyű tollal, a második osztályban elkezdik a Redis-írást. A Luttor-féle gyakorlófüzetekbe írnak.

Az írás és olvasás tanításánál úgy a betűismertetés alkalmával, valamint a tanítás további folyamán a szavak szintézisénel és analízisénel kiváló eredménnyel használom a Rappai Farkas-féle, tapadós ABC-t. A tábla sötétkék alaptónusán feltűnő jól látszanak a kénsárga tapadós posztóbetűk. Különösen a kezdő fokon, amidőn a gyermek még kevés íráskészséggel rendelkezik, igen nagy öröme szolgál, hogy a kivágott tapadós betűkből értelmes szavakat tud kiragasztani.

A betűismertetés kapcsán amidőn a tanult betűkből értelmes szavakat tudnak már összerakni növendékeim, a birtokukban levő színes betűkből rakják ki előbb az egytagú, később a többtagú szavakat is, amellyel a szavak analízisét gyakorolják.

Sem az írás, sem az olvasás nem tarthat tovább 10-15 percnél, nehogy amúgy is gyöngye látásukat megerőltessék. Az olyan gyermeket pedig, akinek szembaja visszaesést mutat, egy bizonyos időre teljesen eltiltjuk attól, hogy szemét az iskolában használhassa.

A növendékek különben a szemorvos állandó felügyelete alatt állanak, aki rövid időközökben megvizsgálja őket és akinek látása szemüveggel javítható, annak szemüveget rendel s a növendék minden írásbeli munkájánál, valamint az olvasásnál, rajzolásnál, ennek segítségével végzi el a reábízott munkát.

A fali nagy tábla ne simuljon szorosan a falhoz, hanem annak felülete a fallal szöveget zárjon be, vagyis a tábla ferde helyzetű legyen.

A gyermekek a fali nagy táblára citromsárga, narancssárga és elvétve fehér krétával írnak és számolnak. Ezt sokkal jobban látják, mintha egyszerű fehér krétát használnának.

Igen fontos, hogy a gyermekek az írásnál, számolásnál, rajzolásnál feltűnő, színes krétával dolgozzanak.

A számolás tanításánál olyan számológépet használok, melyen a golyók nagysága 5 cm és amelyek élénkvörös és citromsárga színre vannak festve. Ezek a golyók a fekete nagy tábla előtt igen jól láthatók. Azonban több olyan növendékem van, akik ezt sem látják. Éppen azért célszerűbb segédeszközről gondoskodtam. Minden növendékemnek a számolási óra kezdetén pengőnagyságú, fából készült korongokat osztok ki, amelyeknek egyik fele vörös, a másik fele fehér. A számfogalmak megrogzítése céljából a *Lay*-féle számképek szerint rakják ki maguk elé a fekete kartontáblára az egyes feladott példákat. Ha például nyolcból kell elvenni 4-et, akkor a 8 piros korongból 4-et felfordít a gyermek és látja, hogy 4 vörös korong marad, de egyúttal ellenőrizheti azt is, hogy a nyolcból a négy fehéret vette el.

Kitűnő szolgálatot tesznek itt is a *Rappai Farkas*-féle tapadós számjegyek és tapadós posztókorongok. Ezt a segédeszközt a százás számkörben is eredményesen tudjuk felhasználni.

Az írásbeli számolásnál különleges vonalozású füzetbe írnak a gyermekek. Kezdetben nagy vonalközű, erős nyomású francia kockás füzetbe, később vonalozatlan füzetbe írják a számjegyeket.

Az óra legnagyobb részét szóbeli számolással töltjük el, elsősorban azért, hogy szemüket a fölösleges megeröltetéstől megkíméljem, másodsorban, hogy már kezdetben hozzászoktassam őket ahhoz, hogy később, künn az életben is inkább az írásbeli számolás mellőzésével számítsák ki mindazokat a műveleteket, amelyek szükségük van.

A rajz tanítása egyike a legnehezebb problémáknak az erősen gyöngelátású gyermekek oktatásánál.

A tanév elején, az első rajzórán, minden növendékemnek egy-egy rajzlapot osztottam ki, hogy rajzoljon rá, amit akar. Kíváncsi voltam arra, hogy milyen az alak- és formaérzékük és milyen lelki tartalom van ott benn, az elhomályosult ablakok mögött?

A tapasztalat bizony igen elszomorító. Legtöbb növendékem kusza, érthetetlen firkálást hagyott az eléje tett rajzpapíron és csak alig egy-két gyermeknek volt valami rajza.

Meglátszott rajtuk, hogy legtöbbjük csak most vett életében először írta a kezébe. A normális látású gyermek rajzolási ösztönének és készségének nyoma sem volt bennük. Bátortalanok, félszegek és gyámoltalan kis verebek benyomását keltet-

ték. El se hitték, hogy ők rajzolni is meg fognak tanulni. Semmi önbizalmuk erre nem volt. Elsősorban tehát akaratimpulzusokat kellett beléjük szuggerálnom, hogy önbizalmukat felébresztve, életre hívjam azt, ami lelkük mélyén szunnyadozott.

Az elemi népiskolában használatos álló rajztömböket használom, amelyre növendékeim szénrel rajzolnak. Fehér alapon a szénrajz igen jól látszik. Egyes növendékeim fekete rajzlapra, olajos fehér krétairónnal rajzolnak. Általában a feltűnő színű irónokat használják, s mindegyik azzal rajzol, ami látásának a legmegfelelőbb.

A menet a modern rajzoktatás szellemében történik s a későbbi fokon csak a kontúrokban való ábrázolást kívánom meg, a részletes, aprólékos kidolgozás nem célja a gyöngelátású gyermekek rajztanításának.

A nagy, jellegzetes kontúrok adják meg a helyes formaképzetet.

A földrajz tanításánál a *Kirschenheuter*-féle dombornyomású térképeket használom, amelyek e tárgy tanításánál kitűnő szolgálatot tesznek. A normális népiskolában használatos kis kézitérképeket mellőzöm, mivel ezeknek halvány nyomású kis betűit olvasni amúgy sem tudják és nem is tartom helyesnek, hogy az elvégzett anyag reprodukálásánál mindent a térképről olvassanak le.

A *Kirschenheuter*-féle kis kézi dombornyomású térképeken a hegyek, folyók, tavak, városok mind láthatók és ami felette fontos, igen jól tapinthatók, azonban semmiféle írás nincs rajtuk. A tanuló kénytelen memóriájára támaszkodni, amidőn tőle a letárgyalt anyagot számonkérjük. S ez felel meg a mi céljainknak. Szemüknek megerőltetése nélkül, inkább tapintóérzékükre, memóriájukra támaszkodva mondják el a feladott penzumot.

Nagy fehér rajzlapra, színes irónok segítségével le is rajzolja minden növendékem mindazt, amit a földrajztanítás kapcsán tanultunk.

A természetrajzi órán tanult dolgokat természetes alakban mutatom be és adom minden növendékem kezébe, mert az intézet igen gazdag természetrajzi szertára ezt mind lehetővé teszi. Amit csak lehet, a szabadban, künn a kertben, a Városligetben, Állatkertben mutatok be.

A gyöngelátású gyermekek oktatásának igen fontos feladata a látókészülék és szemizommozgások szisztematikus gyakorlása. Ezt a célt szolgálják a látási gyakorlatok. A látási gyakorlatok kiegészítik és teljesebbé teszik a térképezeteket és általuk valósítható meg a külső szemizomzatnak tréningje. A főcél itt az, hogy a gyöngélnátó gyermek szemizomait akarattalosan mozgatni tudja.

A látási gyakorlatok azt a módszeres pedagógiai célt szolgálják, hogy a meglévő látási maradványt fokozott munkabíráásra képesítsék és annak gazdaságos értékelésére a gyermeket megtanítsák. Ezek a látási gyakorlatok azonban nem szerepelnek önálló tárgyként, módszerük sem foglalható rendszerbe, mert minden tárgy tanításában érvényesülniük kell.

Miután a szemnek általában két tevékenységgel kell megküzdenie, azért a látási gyakorlatok is két csoportra tagozódnak.

A szemnek kettős működése van: egy aktív és egy passzív. Az aktív működés a tárgyak alakjának felismerésében és lokalizálásában áll; a passzív működés a színnek és fényintenzitásnak meghatározására való.

Az aktív működést külső és belső szemizomtevékenységnek nevezzük. A szem-

nek a szemléltetett tárgyra való helyes beállítását a gyöngénlátó gyermeknek előbb meg kell tanulnia. Ezeknek szisztematikus eszközzésére szolgál a látási gyakorlatok első csoportja.

A látási gyakorlatok második csoportja a színek felismerésére és a fényintenzitásnak meghatározására való.

A különböző színű kréták és betűk, színes plakátok, rajzok, képek, Decroly-képsorozatok, színgyűjtemények, színes pamutkötegek mind azt a célt szolgálják, hogy a gyöngénlátó gyermekek a főszíneket megismerhessék.

A látási gyakorlatok elvégzésére a következő segédeszközöket használom:

Labdajátékok feltűnően színes és tarka labdákkal; fogócska; mozaikjátékok; tapadós ABC; tapadós rajzminták; papírkivágás színes papírlemezéből; Declory-féle képsorozat; színes fapálcikákkal való kirakó rajzolás; képeskönyvek; rikitó színre festett reklámhirdetések; betűkirakószerény; színes pamutkötegek; színgyűjtemények.

A színvakság nem kapcsolódik ugyan feltétlenül a gyöngénlátáshoz, mégis a gyöngénlátók között a színvakoknak nagyobb százalékát találjuk.

Az év elején megvizsgáltam növendékeimet. Abszolút színvakot ugyan nem találtam közöttük, de a színlátó gyöngénlátók egész sora nem ismert bizonyos színeket. A látási gyakorlatokkal azonban elértem azt, hogy ma már minden szint felismernek.

A vakok intézetéből a csökkentlátásúak iskolájába átkerült gyöngénlátású gyermekek ösztönszerűleg támaszt kerestek a látási észrevétel számára azzal, hogy a szemlélt dolgokat meg is tapintották. Ez a tapasztalat vezetett arra, hogy a látás folyamatát intenzívebb relációkra állítsam a tapintás folyamatával.

Ez a meg gondolás fejlesztette ki a tapintólátás módszerét.

A tanév elején egy nagy fekete, matt táblára préselt masszából 10 cm nagyságú, citromsárga színre festett domború betűket csináltattam, amelyeket növendékeim feltűnő színük miatt kitűnően láttak, de egyúttal igen jól meg is tapinthatnak. E kétirányú érzékeléssel tanulták kezdetben a betűk formáit megismerni.

Ez a tapintólátás kezdetben a látás kímélését szolgálta, amelyre kezdetben nagy szükségem volt, mivel növendékeim nem régen még a vakokkal együtt tanultak, s szemüket az ismeretszerzések alkalmával eddig sohasem használták.

A látási képzeteknek a tapintási képzetekkel való kapcsolata a szemet pontos megfigyelésre kényszeríti és pótolja mindazon szemléleti hiányokat, amelyet a gyöngénlátó szem a szemlélés, megnézés alkalmával elkövet.

A tapintva látó módszernek gyógypedagógiai értéke tehát abban van, hogy a szemet a lehető legkövetesebb felhasználásra neveli.

A tapintólátás a szemnek fegyelmező eszköze, a látástani legfontosabb segédeszköze, mely abban a pillanatban feleslegessé válik, amidőn a szem önálló és igaz szemlélésre alkalmassá lesz.

Tömegtanításról a gyöngénlátású gyermekeknél természetesen szó sem lehet. Itt csak egyéni tanítás lehetséges. Minden gyermek más és más vízzel rendelkezik és a tanítási eljárásnak ehhez szigorúan alkalmazkodnia kell. Éppen ezért a tanulók száma 15-20-nál egy osztályban semmi esetre sem lehet több.